

"ȚINUTUL ȚAGANILOR" ÎN NEOLITIC

*Zoia Maxim**

* National Historical Museum of Transylvania, Cluj-Napoca; zoiamaxim@yahoo.fr

Abstract. Romanian Neolithic interdisciplinary research, cultural anthropology and ethnoarchaeological components, supported by new non-destructive scanning technology magnetometers sites, allowed us to issue some working hypotheses and look from a different perspective than the strictly archaeological human community life in the late Neolithic and early Copper Age. This work is an ethno-archeological incursion into the world of mentalities and psychology of a closed neolithic community that dominates and exploits a well defined geographical area. The center of this "country" is the fortified settlement from Țaga in Fizeș Valley, Cluj County, România.

Keywords: Cultural antropology, ethno-archeology, Neolithic, fortifications, country.

1. Introducere

Odată cu nașterea arheologiei ca știință auxiliară istoriei apare, ca o necesitate indubitabilă și antropologia culturală, care prin vastitatea informațiilor face să înțelegem mai bine societatea, unde personajul principal este Omul cu nevoile, certitudinile și incertitudinile sale. Primele studii consistente și diversificate, apărute la granița secolelor XIX–XX, au la bază numeroase descoperiri arheologice, analizarea investigațiilor etnoculturale, de data aceasta cu caracter global, înființarea unor societăți antropologice; organizarea congreselor internaționale și tipărirea revistelor (anualelor) de specialitate.

Cercetarea civilizațiilor pre- și protoistorice a cunoscut o revigorare benefică mai ales în ultimele opt decenii, odată cu folosirea noilor tehnologii, care au permis extinderea spațială a prospectărilor arheologice, precum și a diversificării analizelor pe artefacte, schelete osoase, construcții și situri (așezări, cimitire, artere de comunicații terestre și fluviale). Toate aceste cercetări creionează, zi de zi, tot mai clar, modul de viață a omului preistoric, ca parte integrantă în peisajul teritoriului pe care l-a ocupat, exploatat și stăpânit.

Datele adunate din aceste cercetări pluri- și interdisciplinare extinse și aprofundate au relevat existența unor societăți prospere, care alcătuiau adevărate civilizații înfloritoare, cum este Marea Civilizație Carpato-Danubiano-Pontică din Vechea Europă neo-eneolitică. Această civilizație a fost alcătuită dintr-un mozaic de grupuri etnoculturale distincte, care ocupau teritorii clar marcate din punct de vedere geografic – apele curgătoare, sau munții formând axa în jurul căreia gravitau comunitățile.

Un astfel de caz a fost sesizat pe Valea Fizeșului în perioada neoliticului târziu. În mijlocul văii, la Țaga, într-o căldare la confluența Fizeșului cu pâraiele Năsal și Uitău, era o oazezare fortificată la intersecția drumurilor, care fac legătura dintre Bazinul Hidrografic ale Someșului Mic și Mureșului, pe direcția Nord-Sud (Gherla – Cămărașu), iar pe direcția Est-Vest cu Someșul Mare și Valea Sicului (Lechința – Sic, Săcălaia). În jurul acestei așezări protourbane de tip "cetate, târg, oraș" erau așezări deschise (sate, cătune, ferme) la Sântioana, Sucutard, Geaca, Cămărașu, Săcălaia, Lacu, Puni, Sava, Sânmartin, Diviciorii Mari și Mici, Sic, Năsal și Sântejude etc¹. Ceramica descoperită în acest teritoriu este înrudită ce cea de la Iclod, existând însă deosebiri care o identifică ca un grupul aparte (numită de tip Țaga în timpul cercetărilor arheologice) în cadrul civilizației Zau (fostul CCTLNI).

Cum putem interpreta această situație? La acel moment cronologic (6230–6050 BP) erau mai multe grupuri culturale înrudite: Iclod, Zau de Câmpie, Gilău, Suplacu de Barcău, Baciustr. Nouă, Pruniș-Vlaha (ultimele două definite ca "sinteză Iclod-Petrești"), care făceau parte din aceeași civilizație, dar care au avut caracteristici, teritorii, ecosisteme și viață etno-culturală proprii și distincte. Din acest motiv am folosit termenul de "țară" (*terra* (l.l.) = pământ) pentru definirea unor spații ocupate de aceste comunități pe care le-am numit anterior grupuri, faciesuri, sinteze etc. Acum, în această fază a cercetărilor, considerăm că termenul da "țară" este mai potrivit, existând o tradiție în acest sens (în Transilvania avem Țara Oașului, Țara Maramureșului, Țara Lăpușului, Țara Beiușului, Țara Zarandului, Țara Făgărașului etc.).

La Țaga având o așezare fortificată (!) și așezări deschise și risipite într-un ecosistem ce oferă aproape toate cele necesare traiului, precum și semnele unor diferențieri economice, sociale și militare, ceea ce ne determină să presupunem existența unei bune organizări și control în cadrul societății și, implicit, ne îndreptățește să folosim denumirea de "Țară" pentru Bazinul hidrografic a Valea Fizeșului, de la Moara Roșia la Cămărașu. Este o "Țară" a lacurilor, fiind zona cu cea mai mare concentrare a luciu-urilor de apă din toată Transilvania.

Conform *Dicționarului Explicativ al Limbii Române*², "țara" este un teritoriu locuit de o populație bine organizată din punct de vedere administrativ și (chiar!) politic, având contururi geografice clar precizate (hotare) și trăsături distincte ale culturii tradiționale, cu o viață spirituală proprie, un comportament și o părere comună despre locul pe care-l ocupă în interiorul comunității, sau în raport cu lumea exterioară, bazate pe norme de conduită în relațiile dintre ei și cu cei din afară. Constituirea unei "țări" implică existența unei stări de conștiință și identitate de apartenență la grup, sentiment care generează patriotismul și mândria că aparțin la acel grup. Uniunea comunităților, într-un spațiu anume, nu este întâmplătoare, ci se bazează atât pe neamuri corelate etnic, cât și pe ecosistemul ocupat care determină, în mod practic, natura economiei.

Acum se pune problema locului ocupat de fiecare așezare în cadrul acestei "Țări" neolitice! Este clară existența unei metropole fortificate la Țaga (localitate reședință de teritoriu), unde s-a concentrat puterea organizatorică. Nu insistăm, aici, asupra

¹ Maxim, 1999, p. 138-195.

² DEX.

descrierii așezării din punct de vedere arheologic, cert este că fortificația și construcțiile din interior au necesitat bogate cunoștințe de arhitectură și execuție a lucrărilor. Putem să considerăm Țaga neolitică un oraș, cetate, citadelă sau târg? Credem că da! A fost o așezare de peste 13 ha, cu trăsături urbane, chiar dacă termenii existenți acum sunt, parțial, improprii, neexistând un cuvânt care să acopere în întregime rolul unei astfel de așezări neolitice³.

Cum au apărut aceste localități, din ce cauză și ce rol a avut Țaga în cadrul grupului, care ocupa ținutul tăurilor (lacurilor) de pe cursul Fizeșului? Care ar fi ipotezele de lucru în această etapă a cercetărilor etnoarheologice?

Lewis BINFORD⁴ afirma că sistemele culturale se supun unor legi generale, care trebuie descoperite de arheologi prin studierea obiectelor și a contextelor în care au fost găsite, precum și din studierea mediului înconjurător (apelând la teoria sistemelor⁵), precum și a moștenirii etnografice (etnoarheologia⁶). Arheologii, spune antropologul american, au la dispoziție un puternic laborator, format din mii de sisteme culturale peste care trebuie să așeze datele concret, pentru a testa propriile ipoteze și a descoperi unde și, dacă este cazul, cum acele legi generale au contribuit la procesul cultural. Această abordare este corectă când vorbim despre civilizații și culturi care au marcat dezvoltarea istorică, dar sunt și complexe culturale (grupuri, aspecte culturale), bine definite din punct de vedere arheologico-geografic, care pot să apară și să dispară meteoric, fără relevanță deosebită în evoluția istorică generală.

Menirea arheologului, ajutat de antropolog, geograf, geolog, biolog, arhitect, economist, sociolog și alții, este de a emite ipoteze de lucru pe baza datelor și informațiilor prelevate din teren, să studieze situațiile întâlnite în spațiile adiacente, sau mai îndepărtate, în aceeași secvență temporară, pentru a depista eventualele reguli (legi) care guvernează societatea respectivă și de a reconstitui modul de viață comunitar și intercomunitar. În cadrul acestui demers, de-a lungul timpului, arheologii preistoricieni au observat diferențe majore între tipurile de așezări: unele mai sărace și altele mai bogate în materiale arheologice; unele mai mici, altele mari; unele având construcții răsfirate, altele construcții compacte, chiat etajate; unele fără sisteme de apărare, altele fortificate. Aceste date au dus la cercetarea organizării teritorial-administrative a zonei ocupate de o civilizație sau o cultură la un moment dat. În acest context, un loc important îl ocupă studierea elementelor care pot aduce informații despre organizarea internă și economico-socială a comunităților, strâns legate de așa-zisul *Landscape Archaeology*.

Cercetările arheologice interdisciplinară efectuate în ultimul timp au adus multe date noi despre viața comunităților din Bazinul Someșului. Aceste informații noi, alături de altele mai vechi, ne-au determinat să ne apropiem mai mult de îndeletnicirile etnologilor, care se ocupă de antropologia culturală și să depistăm eventualele reguli care au marcat viața și evoluțiile societăților neo-eneolitice, precum și să identificăm

³ Maxim, 2012, p. 301-314.

⁴ Binford, 1962, p. 224.

⁵ Maxim, 1999, p. 10, fig. 3; p. 21-26.

⁶ Maxim, 2015, p. 39-48.

unele modele de dezvoltare istorică. Acest demers începe cu ordonarea și clasificarea datelor, informațiilor noi și, dacă e posibil, a evenimentelor petrecute la un moment dat (cum ar fi pătrunderi de populații stăine prin migrație sau raiduri). Pentru a înțelege mai bine evoluția "gândirii" în arheologie și antropologie, vom face o scurtă incursiune și retrospectivă istoriografică.

2. Istoriografie

Primele dovezi despre o așezări înfloritoare neolitică au fost înregistrate, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, de Zsófia TORMA, prima femeie doctor în arheologie din lume și prima femeie *Doctor Honoris Cauza* a Universității din Cluj (1891). Această distinsă cercetătoare a avansat ideea existenței la Turdaș a unei așezări extrem de importante, afirmând acest lucru în scrisorile pe care le-a trimis lui Schliemann, care efectua atunci săpături la Troia⁷. Meritul incontestabil al Zsófiei TORMA, pe lângă colectarea materialului arheologic, este că s-a aplecat "interdisciplinar" asupra obiectelor, căutând analogii etnografice în zona învecinată descoperirii, fiind astfel primul etnoarheolog și chiar "părintele etnoarheologiei" transilvane⁸. Mai târziu, în anul 1903, Márton ROSKA⁹, efectuând săpături arheologice la Iclod, a afirmat că această așezare neolitică nu este cu nimic mai prejos de cea de la Turdaș. Cercetările recente de la Turdaș au confirmat ipotezele Zsófiei TORMA¹⁰.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și, mai ales, în cel următor, au avut loc marile descoperiri din cultura Cucuteni-Ariușd cu bogăția ceramicii decorate și care a uimit lumea științifică prin "zestrea" așezărilor de tip "fortăreață" de la Cucuteni, Ariușd, Frumușica, Hăbășești, Trușești, Scânteia, Dumești, Ghelăeștu etc. și s-a făcut prima reconstituire arhitecturală pentru Hăbășești¹¹. Noul secol a fost sub semnul intensificării cercetărilor arheologice în toate zonele țării, ducând la descoperirile de la Hamangia, Căscioarele, Radovanu, Tărtăria, Petrești, Parța, Uivar, Suplacu de Barcău și altele, care, împreună cu cele anterioare, au relevat existența unui neolitic și eneolitic (epoca cuprului) foarte bogat, cu o viață intensă, bine organizată din punct de vedere administrativ, politic, religios, economic și mai ales militar, existând, deopotrivă "sate" (unități predilect agricole) și orașe-cetăți (unități teritoriale complexe) având: dimensiuni variabile; dotări meșteșugărești (Trușești cu "cartierul" olarilor¹²); ansamblu de clădiri arhitectonice cu funcții comunitare, comerciale, politice, culturale și mai ales religioase (sanctualele de la Parța, Trușești, Căscioarele, Ariușd). Apoi, nu trebuie să uităm de caracterul militar și administrativ, care aveau menirea să apere cetatea și să întrețină sistemul de fortificație. Aceste orașe-cetăți aveau o mare influență economică, organizatorică, religioasă și militară asupra întregii zone, unde erau satele ce le aprovizionau

⁷ Scrisorile lui Schliemann se găsesc în arhiva Secției de Istorie Modernă, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca.

⁸ Torma, 1894.

⁹ Roska, 1941. El a prelucrat și publicat colecția Zsófiei TORMA donată Muzeului, pentru care Zs. Torma a primit o rentă viageră.

¹⁰ Luca, 1995, p. 33-36; Luca, 2001.

¹¹ Lazarovici M., Lazarovici Gh., 2006.

¹² Maxim-Kalmar, Tarcea, 1999, p. 647-675.

cu produse agricole și deserveau prin muncile prestate la construirea sistemelor de fortificație (șanțuri, palisade, turnuri, foșoare de supraveghere), precum și a construcțiilor de interes comunitar ("clacă" procedeu folosit și azi aproape în toată Transilvania), iar la nevoie adunau oștirea pentru a se apăra.

Munca de cercetare a Neoliticului din Bazinul Carpatic a fost anevoioasă din cauza fondurilor insuficiente pentru săpături și prelucrarea materialului (și să nu ne referim la datări prin C¹⁴ ori termoluminescență), astfel că suprafețele decopertate erau insuficiente pentru a ne face o imagine coerentă și certă despre o așezare! În sprijimul arheologiei a venit tehnologia nondistructivă de prospectare, prin care se poate scana întreaga suprafața a sitului și se poate vizualiza "grosso modo" cum arăta așezarea, ce elemente arhitectonice și de apărare avea, ușurând nespus de mult munca de cercetare¹³, care la ora actuală se bazează pe echipe complexe interdisciplinare pentru a "simți" etno-cultural mediul geografic și a "percepe" diferitele situații concrete din teren cu scopul reconstituirii grafice și *de facto* al tabloului temporal¹⁴.

Pentru așezarea de la Țaga, echipa condusă de Mischka CARSTEN (Institutul de Pre și Protoistorie a Universității Kiel și Institutul Arheologic German -DAI) și cea condusă de Dorel MICLE (Universitatea de Vest din Timișoara) au efectuat scanarea terenului dintre șosea și malul Lacului Mare (2007-'08, 2012)¹⁵, în cadrul unor proiecte mai ample, care vizau așezări neolitice, dintre care unele fortificare, posibile "*cetățile (...) întărite și foarte mari*"¹⁶.

S-a constatat că în neoliticul târziu someșan, a avut loc o schimbare în viața economică și implicit a organizării sociale, care a făcut diferența dintre locuiri, în jurul "metropolei" gravitând sate și cătune de agricultori (cultivatori de plante, crescători de animale), culegători, vânători și meșteșugari.

Țaga are atributele unei metropole cu spațiul clar delimitat de șanțurile de apărare și palisade, care marchează teritoriul din interior față de cel exterior. Pentru a nu se pătrunde înăuntru necontrolat, existau patru porți și, din loc în loc, turnuri de poartă și turnuri de pază pe palisade și foșoare de semnalizare în exterior (cum este cunoscut cel dinspre sud). Săpăturile arheologice la Poarta de Est au relevat existența unui plan ingenios de construcție – fortificația se află la baza unei pante de 30°, intrarea este într-o porțiune mai joasă față de centru, iar Poarta de Est are un sistem de "coloane" cu socluri circulare (diametru de 1,3 m) din piatră (trovanți), șanțuri oblice care flancau drumul de acces, sistem de "șicane" străjuit de un masiv Turn de Poartă - ceea ce conferea o formă impunătoare, masivă, măreață și totodată misterioasă! Această cetate avea rol strategic și administrativ-religios pentru întreaga zonă. În interior spațiul a fost bine gândit și împărțit după nevoi: spațiul locuibil familiar (casă, acareturi, ateliere), spațiul comunitar format din clădiri cultice și depozite, precum și piața pentru întru-niri, ceremonii și schimb de mărfuri.

¹³ Maxim, 2012, p. 302-303.

¹⁴ Lazarovici *et alii*, 2009, p. 221-273.

¹⁵ Carsten *et alii*, 2012, p. 9-26.

¹⁶ *Biblia*, 2001, Num. 13.28.

3. Mediul geografic și factorul uman

Locul așezării de la Țaga este bine ales, ușor de apărat, fiind poziționat pe mijlocul văii, acolo unde culoarul Fizeșului se îngustează, având vedere panoramică spre Est, Sud și Nord. Surse de apă sunt de tip izvor, la Vest sub Dealul Sertinic și Lacul Mare de pe cursul Fizeșului. Bazinul Hidrografic dintre Moara Roșia și Cătina este format din râul Fizeș, care colectează apele pâraielor Ghiolț, Năsal, Horgoșa, Jeica, Covaștau, Sub Ciuăș, Mileului, Coasta, Husuier, Codomarcului, Sântejude, Sărata, Ludet, Păstăraia, Sicului, Cistaș (Tistaș), Uitău, Puini, Imbuzul, Târgușor, Măhal, Diviciori. Peisajul hidrografic s-a îmbogățit cu lacurile care s-au format în bazinele pe tot teritoriul, constituind sursa principală de pește, scoici, melci, stuf și papură. Ape sărate sunt la Sântioana, în talvegul Văii Coasta și peste deal la Sic, iar la Cesariu și Sântejude au fost sărături (consemnate etnografic). În acest ținut sunt numeroase izvoare (Buna, La Borta, Nodei, Spoieliște, Fântâna Leului, Tistașului, Fântâna Solului, Fântâna Mileului, Uitău – aproape de așezarea fortificată –, Vișcauă, Buna Cesariu, Copoșvar, Zomoniță, La Pogor etc.), unele având debit mare, însă unele sunt puternic mineralizate cu conținut cloruro-sulfatic sau sulfatic, bune doar pentru uz gospodăresc. Pe Dealul Imașului din Năsal este un izvor cu ape carbogazoase.

Surse geologice sunt: *nisipuri fine și grosiere* exploatate în râpe; *roci argilo-marnoase*; *gresii* și concrețiuni gresoase în mai multe locuri (Coasta Cherecheșului – Sântejude, Coasta Satului – Ghiolț, afloriment estic al Dealului Sertinic, Dealul Clejie – Sântioana); *tufuri vulcanice* de mai multe tipuri ce caracterizează întreaga zonă, uneori având *sticlă vulcanică andezidică* (Bereci – Țaga, Hodaia Todichii – Ghiolț, Valea Codomarcului, Coasta Ciorii, Dealul Hucișor – Sântejude, Vulturul Fizeșului, Valea Husuierului – Sântioana, La Covată – Sucutard, Valea Poptelec – Sic, Târgușor, Măhal, Puini, Sucutard, Sava etc.).

Aceste zăcămintele au fost folosite și în neolitic! Sarea apare, uneori, la suprafață, mai ales sub formă de sărături sau lacuri sărate și a fost folosită în gospodărie, în hrana animalelor și, probabil terapeutic, având calități antireumatice. Rocile argilo-marnoase (denumit de localnici “spoială”) s-a utilizat la obținerea chirpicului, la spoirea pereților caselor, poieților și a cuptoarelor. Nisipurile (denumire locală “arină”) au fost folosite ca degresant în pasta ceramicii, la construirea vetrelor și cuptoarelor, sau presărată pe jos peste lutuiala proaspătă a camerelor și a tinzi. Gresii se foloseau ca lustruitoare sau abrazive în gospodărie și în atelierele pentru confecționarea obiectelor din os, piele și piatră șlefuită. Concrețiunile gresoase (numit de localnici “piatră de pârau”) au fost identificate arheologic ca socluri pentru coloanele de la Poarta de Est și la placarea șanțului de apărare dinspre interior, datorită rezistenței și durității sale, este folosită și azi ca fundație. Tufurile vulcanice¹⁷, mai ales cele de pe Valea Codomarcu, fiind mai rezistente, au fost utilizate la confecționarea unor unelte folosite la prelucrarea pieilor și a blănurilor.

Din punct de vedere geografic, putem spune că Fizeșul, considerat cel mai important bazinet, bine conturat, din Câmpia Someșană, formează un culoar îngust, pe alocuri lărgit prin fragmente de lunci și terase (unele îmlăștinite, cu mici depozite de

¹⁷ Mârza, 2009, p. 38-63.

turbă), pe care circulă curenți de aer cu intensitate moderat. Pe partea dreaptă a văii sunt dealuri bine diferențiate, iar pe stânga formațiuni de dealuri, domuri gazeifere și "glimee" (Între Dâmburi, Valea Mileului, cu "ochiuri de apă"), separate de o multitudine de pâraie. Acest culoar este "închis" spre Câmpia Fizeșului de dealuri cu peste 500 m altitudine, iar în amonte spre Cămărașu, unde este cumpăna apelor, ceea ce a conservat un microclimat temperat-continental moderat, favorizând o mare diversitate a florei și faunei¹⁸. Analizele pedologice au relevat non-existența cernoziomurilor, propice creșterii plantelor, relieful colinaro-deluros și structura geologică au influențat formarea solurilor aluviale brune de tip luvic și argiloiluvial, în câteva locuri fiind pete de soluri gheizate și salinizate. Accidental sunt: soluri negre climohidromorfe, folosit la degresarea pastei ceramicii fine; lăcoviștile și soluri bălane de coastă (vegetație stepică), favorabilă creșterii animalelor. Pe aceste soluri cresc stejari, goruni, carpeni, frasin, ulm, castan și teii pucioși, formând păduri, mai ales pe pantele dealurilor; salcâmi, sălcii și rar răchita roșie (în pâlcuri); nuci, corcoduși, pruni, peri, meri, duzi (sălbatici); în tufărișurile din râpe - măceși, porunbele, păducel, soc, migdal pitic (considerat relictar în "câmpie"); stuf, trestii, papură, rogozul mare, pipirig, mana oii (vegetație higrofilă) și în unele zone vița de vie. Cele mai răspândite sunt pajiștile, pășunile, fânețele și burunienișuri pline cu plante medicinale. Flora spontană este foarte bogată și felurită, printre care amintim plante protejate specific acestei zone, fiind pe cale de dispariție: târtan sau hodolean (*Crambe tartaria*); capul șarpelui (*Echium russicum*) și dedițel, floarea Paștelui sau adormițel (*Pustilla patens*, folosit ca relaxant în paralizii ori dureri articulate, fiind și un bun colorant), apărute în Convenția de la Berna. Alte plante rare pe teritoriul României, dar specifice zonei, sunt omagul endemic, vulturica transilvană, spânzul, garofița dacică, săbiuța, iarba Sf. Mării, stânjenelul, untul vacii, șerpetul, colilia, sugărelul, inarița mare, nufărul alb, jaleșul de stepă și lăptiuca. Un loc important în economia ținutului este ocupat de o gamă extrem de variată de ciuperci¹⁹ comestibile și otrăvitoare, care apar de primăvara până toamna târziu, pe toate formele de relief. Amintim doar câteva: gălbiorii, trâmbița piticilor, creasta cocoșului sau barba caprei, buretele nucului, iasca galbenă, hrib (mai multe soiuri, unele otrăvitoare), ciuperca de bălegar, pălăria șarpelui, bureții de spini, iuțari, bureții de rouă, bășina calului, cașul popii și iasca fagului sau văcălie (aprinderea focului are și proprietăți hemostatice folosi în medicina populară).

În acest peisaj superb trăiesc o sumedenie de viețuitoare nevertebrate²⁰ și vertebrate (pești, amfibieni, reptile, o mare diversitate de păsări, mamifere insectivore și carnivore)²¹. Unele specii din fauna locală (vânate sau prinse) au contribuit la aportul de proteine în alimentația comunităților neolitice. Din păcate, aciditatea solului a făcut ca să fie descoperite arheologic doar câteva artefacte din os, păstrate în anumite condiții speciale (cenușă, calcinate sau impregnate cu grăsimi). Climatul blând și diversi-

¹⁸ Pop, 2009, p. 64-81.

¹⁹ Pârvu, 2009, p. 91-100.

²⁰ Crișan *et alii*, 2009, p. 101-119.

²¹ Coroiu *et alii*, 2009, p. 120-148.

tatea hranei acvatice, face ca să poposească pe aceste meleaduri o perioadă mai îndelungată, minunatele lebede.

*“Apreciem că biodiversitatea floristică (faunistică -n.s.) și fitosociologică a comunei Țaga are valori mult superioare față de alte comune”*²² din Câmpia Ardeleană, fapt care a influențat evoluția economică, socială, psihologică, spirituală și etno-culturală a zonei, fiind în același timp un teritoriu de tranzit între Valea Someșului și cea a Mureșului, drumul care șerpuiește pe malurile Fizeșului este folosit și azi ca drum strategic (și în perioada romană a fost utilizat în același scop, dăvadă stând construirea castrului roman Gherla la vărsarea Fizeșului în Someș).

În acest ținut mirific de 600 km², în jur de 4850 BC s-a născut (putem spune) un sistem incipient de organizare prestatală de tip "țară" cu hotare clar delimitate, unde locuia tribul Țăganilor, care avea trăsături distincte de cultură tradițională!

Centrul administrativ, economic, religios, politic și militar era la Țaga, iar 26 de locuiri (sate, cătune) se înșirau în tot Bazinul Hidrografic al Fizeșului. Sistemele de fortificație de la Țaga și construcțiile cu caracter obștești au fost ridicate prin participarea întregii comunități din "țară" și poate cu meșteri din exterior. Pentru a duce la bun sfârșit aceste lucruri, contucătorii obștii trebuiau să asigure în mod conștient condițiile de muncă, ținând cont de totalitatea factorilor tehnici, climatici, psihofiziologici, igienico-sanitare, estetici, care puteau influența lucrătorul și calitatea muncii sale. De asemenea, trebuiau să asigure nevoile de hrană, încălțăminte, îmbrăcăminte, locuințe (colibe, corturi etc). Nu trebuiau să neglijeze nici nevoile de ordin spiritual de care se ocupau sacerdoții. Asigurarea materiei prime (identificarea unor noi resurse) și, poate, a uneltelor era la fel de important ca asigurarea asistenței de specialitate (meșteri, șefi de echipe). Disciplina în muncă și execuția corectă și întocmai a planului erau atent supravegheate pentru a previne și înlătură neajunsurile, iar pentru întărirea răspunderii era strict necesară efectuarea controalelor privind modul de aplicare și execuție a planurilor.

Din punct de vedere economic, țaganii se ocupau cu pescuitul (având cele mai multe lacuri pe teritoriul lor – putem spune chiar din România), creșterea animalelor (vite, oi, porci, păsări), cultivarea cerealelor și plantelor, vânatoarea (iepuri, mistreți, căpriori, păsări de baltă), culesul plantelor din flora spontană, fructelor și ciupercilor, recoltarea stufului, papurei și lianelor, precum și cu activități meșteșugărești (prelucrarea osului lemnului, pieilor, blănurilor, confecționare de îmbrăcăminte și încălțăminte, obiecte de uz gospodăresc, unelte de pescuit (năvod, harpon etc.), obiecte artizanale (din paie, stuf, iută, țesături).

Comerțul ca bază a prosperității, credem că ocupa un rol important, mai ales că trebuiau procurate prin schimb unelte din piatră, în zonă nu există astfel de resurse. Obsidianul silexul și calcedonia se aduceau de la mari distanțe, iar corneenele din zona Beclean (peste deal de Diviciori). Uneltele din piatră șlefuită proveneau din zona Bârgaielor și a Mureșului, fiind folosite și refolosite până la epuizare. De asemenea, aveau nevoie de lemn. Principalele produse comercializate au fost stuful, papura (necesar pentru acoperișuri), peștele (având sărături, credem că erau și conservate) animalele

²² Cristea *et alii*, 2009, p. 91.

și păsări. Mai vindeau diferite produse de consum (lactate, carne, ouă, cereale, plante medicinale, fructe și ciuperci), sau meșteșugărești.

4. Cum a devenit acest teritoriu al țăganilor o "țară"?

În primul rând atunci când "fratriile" și a obștile vicinale (nu neaparat bazate pe rudenie) au convenit (liber sau nu) să se unească bazându-se pe relațiile socio-economice, având mijloace de producție și suficiente cunoștințe științifice inovatoare (trebuie să amintim că, în neoliticul timpuriu și dezvoltat, zona a fost locuită de numeroase comunități aparținând culturii Starčevo-Criș). De aici a rezultat creșterea capacității de producție prin folosirea intensivă și extensivă a resurselor, cu un regim de muncă eficient și rațional organizat. Printr-un proces economic legic s-a ajuns la acumulare de bunuri, care au putut fi folosite parțial la înfăptuirea unor lucrări comunitare. Caracterul surplusului, mobilul acumulării și sursele vor determina apariția unor relații sociale bazate pe muncă. La ora actuală, nu știm (și probabil nu vom afla vreodată!) care a fost granița dintre munca în clacă, munca recompensată și munca forțată în neolitic și epoca cuprului.

S-a produs comasarea teritorial-administrativă a unităților agricole (locuiri, sate, obști vicinale, cătune) în scopul concentrării producției și organizării raționale a muncii. Pentru acest mod de arondare s-a avut în vedere condițiile pedoclimatice, distanța dintre terenuri agricole și resurse naturale, specificul economic și mai ales supravegherea punctelor strategice.

Existau colaborări economice în ansamblu bazate pe relații economice reciproc-avantajoase cu caracter extern (între ginți, frații, chiar triburi – de exemplu, cu Iclod, aflat la 40 km depărtare) și intern (prin cooperare, schimburi de produse și activități, relații sociale și prin organizarea muncii). Pe plan mai larg, în acel moment cronologic, se constată o conjunctură favorabilă în evoluția istorică dată de interacțiunea dintre circulația și reproducția bunurilor, serviciilor, ideilor – este o dinamică în producția de bunuri, reinvestirea plusvalorii, folosirea forței de muncă, diversificarea producției și a comerțului. Se produce o schimbare majoră în gândire relevată de existența conștiinței economice, ca o componentă a conștiinței sociale, care a determinat un anumit comportament față de produse, muncă, familie și vecini.

Marile construcții de interes comunitar vor duce la colectare de produse și materiale prin acțiuni organizate la înțelegere prin colaborare economică, sau prin forțată. Cointeresarea materială, care determină intercondiționarea, interdependența, convergența diferitelor categorii de interese, a fost legată organic de nevoile vitale prin bunuri materiale și, mai ales, spirituale, fiind un stimulent moral ce a dus la responsabilizarea generală, colectivă, sau individuală și la creșterea demografică.

Creșterea consumului a influențat activ producerea de bunuri (diversificarea produselor, a uneltelor, a tehnicilor de muncă și a serviciilor) și, implicit, celelalte sfere ale vieții sociale, spirituale, culturale și religioase, producând o "dependență economică" și lărgirea pieței de desfacere. Totodată s-a adâncit diferența dintre munca "greă" (brută, directă) și cea "ușoară" (servicii de conducere, control, aprovizionare, concepție). Credem că nu este prea devreme să vorbim chiar de existența claselor sociale fundamentale și intermediare în formare, după locul deținut în sistemul administrativ, reli-

gios și militar (ulterior consolidat de cutume); după poziția economică obținută prin muncă, după modul de organizare și după modul de repartitie din averea socială. Posibil să fi fost o "aristocrație" laică, religioasă și militară, după origini, averi acumulate, vârstă, inteligență, și poziție obținută, sau nu, pentru merite care administrau ținutul tribului țaganilor și relaționau cu triburile vecine în probleme politice, militare și economice.

"Țara" Țagăi este un teritoriu bine conturat cu trăsături speciale date de mediul geografic, economic și psihologic, care și-au pus amprenta pe mentalitățile și tradițiile etno-culturale.

BIBLIOGRAFIE

- Biblia*, 2001 ***Biblia cu explicații***, Ed. “Lumina Lumii”, București, 2001, 354 pg., 8 hărți.
- Bilford, 1962 Lewis R. BINFORD, *Archaeology as Anthropology*, În *American Antiquity*, 28, 2, p. 217-225.
- Carsten *et alii*, 2012 Mischka CARSTEN, Zoia MAXIM, Magda LAZAROVICI, *Geophysical prospecting vs. excavation at the Neolithic sites Țaga and Iclod*, În: *Acta Musei Napocensis*, 47-48/I, 2010-2011 (2012), p. 9-26.
- Coroiu *et alii*, 2009 Ioan COROIU, Alin DAVID, Ioan GHIRA, Dan MUNTEANU, *Fauna. Vertebrate*, În: Ioan MĂRZA (coord., ed), ***Monografia comunei Țaga***, Tipografia “Delroti”, Cluj-Napoca, 2009, 710 pg., ISBN 978-973-0-06 766-8.
- Cristea *et alii*, 2009 Vasile CRISTEA, Corina BAȘNOU, Mihai PUȘCAȘ, *Flora și vegetația*, În: Ioan MĂRZA, ***Monografia comunei Țaga***, Tipografia “Delroti”, Cluj-Napoca, 2009, 710 pg., ISBN 978-973-0-06766-8.
- Crișan *et alii*, 2009 Alexandru CRIȘAN, Valentin POPA, László RAKOSY, Nicolae TOMESCU, *Fauna. Nevertebrate*, În: Ioan MĂRZA, ***Monografia comunei Țaga***, Tipografia “Delroti”, Cluj-Napoca, 2009, 710 pg., ISBN 978-97 3-0-06766-8.
- Lazarovici M., Lazarovici Gh., 2006 Cornelia-Magda LAZAROVICI, Gheorghe LAZAROVICI, ***Arhitectura Neoliticului și Epocii Cuprului din România***, vol. I-II, Ed. Trinitas, Iași, 2006, 2007, 527 pg., ISBN 978-973-7834-72-0.
- Lazarovici *et alii*, 2009 Gheorghe LAZAROVICI, Zoia MAXIM, Mihai MEȘTER, *Neoliticul timpuriu. Cultura Starčevo-Criș*, În: Ioan MĂRZA, ***Monografia comunei Țaga***, Tipografia “Delroti”, Cluj-Napoca, 2009, 710 pg., ISBN 978-973-0-06766-8.
- Luca, 1995 Sabin Adrian LUCA, *Așezarea de la Turdaș – situația actuală a sitului arheologic (I)*, În: *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane*, 2, Sibiu, 1995, p. 33-36.
- Luca, 2001 Sabin Adrian LUCA, ***Așezări neolitice pe Valea Mureșului (II). Noi cercetări arheologice la Turdaș – Luncă, I. Campaniile anilor 1992-1995***, Ed. Economică, Alba Iulia, 2001, 264 pg., ISBN 973-590-514-0.
- Maxim, 1999 Zoia MAXIM, ***Neo-eneoliticul din Transilvania. Date arheologice și matematico- statistice***, Tipografia PRINTart, Cluj-Napoca, 1999, 312 pg., ISBN 973-0-00866-3.
- Maxim, 2012 Zoia MAXIM, *Despre câteva „sate” și „cetăți” neolitice transilvane*, În: *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei*, 2012, p. 301-314.
- Maxim, 2015 Zoia MAXIM, *Poiectul seminarului de etnoarheologie*, În: Gheorghe LAZAROVICI, Adrian ARDEȚ, ***Țara Gugulanilor. Studii de etnoarheologie, etnografie și etnoistorie***, vol. I, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2015, 208 pg., ISBN 978-606-543-605-3.
- Maxim-Kalmar, Tarcea 1999 Zoia MAXIM-KALMAR, Lucian TARCEA, *Analiza matematică și statistică a ceramicii și plasticii civilizației Cucuteni de la Trușești-Țugu-ieta*, În: Mircea PETRESCU-DÎMBOVIȚA, Marilena FLORESCU, Adrian FLORESCU, ***Trușești. Monografie arheologică***, Ed. Academiei Române, Complexul Muzeal Național “Moldova”, București – Iași, 1999,

- 812 pg., ISBN 973-27-0657-0.
- Mârza, 2009 Ioan MÂRZA, *Considerații geologice*, În: Ioan MÂRZA (coord., ed), ***Monografia comunei Țaga***, Tipografia “Delroti”, Cluj-Napoca, 2009, 710 pg., ISBN 978-973-0-06766-8.
- Pârvu, 2009 Marcel PÂRVU, *Ciuperci*, În: Ioan MÂRZA (coord., ed), ***Monografia comunei Țaga***, Tipografia “Delroti”, Cluj-Napoca, 2009, 710 pg., ISBN 978-973-0-06 766-8.
- Pop, 2009 Grigore P. POP, *Caracteristici geografico-fizice*, În: Ioan MÂRZA (coord., ed), ***Monografia comunei Țaga***, Tipografia “Delroti”, Cluj-Napoca, 2009, 710 pg., ISBN 978-973-0-06766-8.
- Roska, 1941 Márton ROSKA, *A Torma Zsófia-gyűjtemény az Erdélyi Nemzeti Múzeum érem és régiség-tárában / Die Sammlung Zsófia von Torma in der numismatisch-archaeologischen Abteilung des Siebenbürgischen Nationalmuseums*, Gróf Teleki Pál Tudományos Intézet, Minerva (Harrassowitz), 1941, Kolozsvár (Leipzig), 350 pg.
- Torma, 1894 Sofie von TORMA, *Ethnographische Analogieen: Ein Beitrag Zur Gestaltungs Und Entwicklungsgeschichte Der Religionen*, Hermann Costenoble, Jena, 1894, IX + 76 pg., 127 Abbildungen, 8 Tafeln.
- DEX ***Dicționar explicativ al limbii române***, www.dexonline.